Perspective actuale în abordarea conceptului „descriere literară”

REMINA SIMA
Colegiul Economic „F.S. Nitti”, Timişoara

Cuvinte-cheie: spațiu, secolul 19, mediu citadin, mediu rural

1. Descrierea literară

Lucrarea dezvoltă un subiect care presupune o abordare interdisciplinară. Interesul nostru pentru această problemă implică un studiu amplu. În demersul nostru analitic, vom porni de la o latură teoretică, descriind conceptul „descriere literară”, ca mai apoi să recurgem şi la abordarea de tip tradițional, având ca suport textul literar.

Atunci când vorbeşte despre spațiu, Francois Laplantine aduce în discuție noțiunea de „descriere”. Astfel, descrierea etnografică, conform autorului, se confruntă cu probleme ridicate de unitatea de compoziție textuală a oricărui discurs descriptiv care este în mod necesar descriere a spațiului. Scrierea descriptivă încearcă să pună în evidență solidaritatea spațială a elementelor percepute. Ea organizează spațial şi lingvistic ceea ce observă: sus / jos, la dreapta / la stânga, la nord / la sud, în față / în spate:

> „Această gândire antropologică a spațiului a contribuit într-o mare măsură la deschiderea unui întreg câmp, cu alte cuvinte la un întreg spațiu al gândirii antropologice…şi care constă într-o interogație cu privire la construcția socială şi culturală a spațiului, la distanța şi proximitatea corporală dintre indivizii care îşi vorbesc, la raportul omului cu habitatul, cu spațiul public şi cu cel privat” (Laplantine 2000: 120).

Descrierea literară nu este mai puțin temporală decât spațială. Aceasta se datorează faptului că ea implică limbajul, care are un caracter eminamente simbolic. Astfel, se acceptă faptul că povestirea este succesivitate, iar descrierea este simultaneitate. Textul descriptiv este el însuşi guvernat de un principiu de succesiune, presupunând doar o temporalitate mai accentuat continuă poate decât cea a povestirii – care narează transformarea, schimbarea şi care implică ceea ce Paul Ricoeur a numit „construcția unei intrigi”.

BDD-A32079 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:49 UTC)

> „Lumea pe care o evocă textul de atmosferă este întotdeauna o lume pusă în abis – o sub-lume episodică, inserată în text într-un moment oarecare al desfăşurării „acţiunii", cu rolul de a explica unul dintre elementele sale constitutive. Această sub-lume este plasată într-un moment anterior pe axa temporalităţii celui căruia îi aparţine lumea principală a textului" (Neţ 1989: 74).

Putem vorbi despre un spaţiu narativ şi despre temporalitate descriptivă. Aşa cum scrie Gerard Genette (1994: 189), descrierea trebuie să moduleze succesiv reprezentarea unor obiecte simultane şi juxtapuse în spaţiu. În studierea obiectelor, descrierea nu constă în enumerarea caracteristicilor acestora, ci în povestirea procesului lor de fabricaţie şi de utilizare. Având un veritabil caracter sintaxic, nu doar lexicografic, descrierea se construieşte printr-un joc ritmic al suprafeţei şi al fondului, fluxului şi refluxului, apariţiei şi dispariţiei (Didi-Huberman 1992: 13).

Descrierea enunţă, anunţă, enumeră, descifrează, detaliază, descompune, inventariază, contabilizează. Scrierea descriptivă încearcă să prezinte un raport complet cu privire la tot ceea ce vede scriitorul. Niciun spaţiu, niciun ungher nu trebuie lăsat neexplorat. Analizând romanul lui Filip Florian, Ion Buzera remarcă exhaustivitatea textului literar:

> „Deşi nu are suflu, romanul lui Filip Florian are enorm de multe calităţi: precizie a imersiei şi dimensionării istorice, putere de aprehensie a realului concret, a vieţii cotidiene din Bucureştii anilor 1870-1880, stil „magic", învăluitor, ambiental, superbă disponibilitate a întreţinerii şi dinamizării story-ului, capacitate de invenţie şi reinvenţie a personagiilor" (Buzera 2009: 7).

Descrierea vizează exhaustivitatea şi definitivarea. Astfel, abundenţa şi proliferarea lexicală constituie una dintre tendinţele majore ale discursului în genere, care, după cum afirma Bachelard (1992), face uz de o supra-adjectivare a substantivelor.

Conform lui Francois Laplantine, descrierea intră în conflict permanent cu naraţiunea al cărei curs îl opreşte. În timp ce aceasta din urmă înseamnă dinamism, timp, mişcare, dezvoltare a unei intrigi în care evoluează personajele, descrierea zăboveşte, staţionează pe imagine, îşi concentrează atenţia asupra unui anumit moment, asupra unui loc / spaţiu precis, asupra unui episod hotărâtor. După cum remarca Gerard Genette (1994: 78), descrierea este o pauză în povestire. Ea fixează timpul într-un prezent definitiv şi imobilizează vederea în spaţiu. Este un fel de povestire oprită, o revenire asupra momentului, constituind o sfidare a fluxului

BDD-A32079 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:49 UTC)

temporalității, capabilă să pună în evidență raportul cu sacrul, folosirea frecventă a prezentului în textul descriptiv, având rolul de a întări o operație care ține de o expunere în spațiu şi nu de o derulare în timp.

> „Descrierea se apropie mai curând de contemplare…În condițiile în care se opune timpului, acesta fiind caracteristic limbajului, discursului, scrierii dar şi lecturii, a vorbi şi a scrie presupun o continuitate, o înlănțuire de propoziții, o succesiune, pe scurt, o sintaxă – ne putem întreba dacă descrierea nu este de domeniul utopiei" (Laplantine 2000: 63).

Mihaela Mancaş (2005) atrage atenția asupra existenței unei îmbinări în proza românească a secolului al XIX-lea de elemente arhaice de descriere cu altele mult mai recente împrumutate, de pildă, de la Balzac. Inedita combinație de formule, consideră autoarea, constituie una dintre trăsăturile originale ale secolului al XIX-lea românesc în realizarea prozei descriptive. În procesul analizei descrierii narative, Mihaela Mancaş urmăreşte raportul dintre descriere şi ansamblul textului, dintre narația-cadru şi ceea ce s-a numit, pe bună dreptate, „pauză narativă". Despre această pauză narativă Philippe Hamon (1997) arăta că textele teoretice închinate descrierii au accentuat caracterul nenatural al acestei pauze în fluxul narativ. Autorul notează că romanul secolului al XIX-lea înseamnă relatarea unei istorii, a unei desfăşurări, iar din interpretarea acesteia rezultă şi caracterul antidiegetic al descrierii (Hamon 1997: 281-283).

Mihaela Mancaş abordează importanța portretului, a topografiei şi cronografiei, precum şi a peisajului în procesul descrierii narative. În ceea ce priveşte rolul personajului, autoarea afirmă:

> „Construcția narativă are întotdeauna nevoie de pauza-descriere pentru a fixa cadrul spațio-temporal al desfăşurării acțiunii, dar descrierea are totodată funcția de a aduce şi personajul în planul naratorului, scoțându-l din sfera limitată a propriei sale expresii directe. Pentru atingerea acestui scop, secolul al XIX-lea întruneşte multiple posibilități de realizare şi de inserare a portretului în text...Există încă portretul complet, îmbinare tradițională între prezentarea aspectelor fizice (prosopografie) şi a celor morale (etopee), mai ales la autorii care includ portretizări ale unor personalități" (Mancaş 2005: 46).

Pe de altă parte, topografia în descriere are rolul de a suplini, în primă fază diegetică, apariția personajelor, dar şi de a fixa metonimic cadrul în care ele vor evolua. Starea de spirit a protagoniştilor este descrisă în strânsă legătură cu prezentarea peisajului, cu care personajele se află în concor-

BDD-A32079 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:49 UTC)

danță. O astfel de descriere a reprezentat una dintre tehnicile romanului aparținând secolului al XIX-lea (ibidem: 64).

Dacă am menționat un spațiu al descrierii, nu putem să nu remarcăm și existența efectivă a unui timp al descrierii, care este acela al unui itinerar enumerativ, al unei contemplări ce presupune o durată lungă a privirii. Ochiul zăbovește, intensifică și amplifică vederea. Spațiul este cel perceput printr-o observație de durată și printr-o decalare temporală a scrierii (Laplantine 2000: 64). Conceptul „spațiu" este analizat în critica literară care, așa cum afirmă Ileana Oancea, „a devenit tot mai mult o critică internă, axată pe structurile textuale, fenomen nu numai firesc, dar și necesar, ale cărei rădăcini pot fi identificate la începutul secolului nostru în celebra identitate croceană dintre lingvistic și estetic" (Oancea 1989: 2).

2. Reprezentarea peisajului citadin

În *Peisajul și estetica* (1986), Rosario Assunto scrie despre „spațiu", oprindu-se asupra celui epifanic . Este un spațiu care nu este numai urban sau numai peisagistic, ci este ținutul care face parte și din unul și din celălalt.

Este nevoie de o înțelegere cât mai dreaptă a acestei prezențe și întrepătrunderi reciproce, prin care orașul și peisajul se deosebesc între ele în chiar momentul în care se ridică deasupra simplei lor spațialități. În acest sens, vom exemplifica cu un fragment din *A Tour Through Sicily and Malta*, în care Patrick Brydone scria:

> „Portul interior din Messina este construit în formă de semilună și este înconjurat de o serie de magnifice edificii înalte de patru etaje și desăvârșit uniforme…Între aceste edificii și mare șoseaua are lărgimea de aproape cincizeci de picioare și este o promenadă printre cele mai frumoase din lume. Ea se bucură de briza marină și domină cea mai frumoasă panoramă care există" (în Assuto 1986: 33).

Autorul redă cu mare exactitate unitatea celor două metaspații (oraș și peisaj), fiecare devenind pentru celălalt atribut caracterizator. Peisajul, ca reprezentare a unui real obiectiv (Helbo 1978: 83), este atributul orașului pentru omul care străbate șoseaua de-a lungul mării, definită de Brydone „o promenadă printre cele mai frumoase din lume" sau de-a dreptul pentru omul care își are în ea locuința. Atribut care, împreună cu arhitectura, cu dispunerea clădirilor, devine valoare a cărei prezență este verificată emoțional în sentimentul de plăcere. Descrierea lui Brydone redă un caracter

BDD-A32079 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:49 UTC)

epifanic oraşului văzut de pe mare, oraşul în peisajul marin cu şoseaua în formă de corn de lună care, pentru navigatorul ce se îndrepta spre ţărm, era spaţiul citadin prezent în spaţiul marin, dar ca o prezenţă în peisaj.

Infinitul în oraş, scria Rosario Assunto şi infinitul în peisaj creează între spaţiul citadin şi cel extracitadin un raport nu dialectic, ci paritetic – raport prin care oraşul era inclus în peisaj şi care excludea spaţiul deschis - limitat extraurban, deoarece extraurbanitatea acestuia, la fel ca limitarea lui spaţială, avea o semnificaţie pozitivă. Oraşul comunica cu peisajul, dar nu era negaţie a acestuia. Peisajul, în concepţia autorului, este definiţia pentru spaţiu: „atunci când spunem că peisajul este spaţiu şi nu obiect din spaţiu, înţelegem prin aceasta că peisajul este spaţiul însuşi, care se constituie ca obiect de experienţă şi ca subiect de judecată" (Assunto 1986: 52). Asumpţia autorului că peisajul este spaţiu îşi pierde din veridicitate dacă răsturnăm definiţia şi spunem că spaţiul este peisaj. Dar faptul că spaţiul, chiar în constituirea lui ca obiect de experienţă estetică şi autopropunerea lui ca subiect de judecată estetică este definit ca peisaj, denotă exagerarea.

Pe de altă parte, dacă lăsăm deoparte spaţiile modelate estetic de oameni, care pot fi peisaj sau pot sa nu fie, chiar rămânând spaţiu estetic, putem spune despre aproape orice spaţiu că este peisaj, dacă referinţa poartă în sine valoare metaforică. Din această categorie excludem spaţiile închise (prin care un interior este spaţiu, chiar şi estetic, dar nu va putea fi peisaj); şi spaţiile nelimitate: cerul, solul, marea, ele putând defini peisajul ca spaţiu deschis.

Peisajul este spaţiul limitat, dar deschis, pentru că, spre deosebire de spaţiile închise, are deasupra lui cerul, adică spaţiul nelimitat. Peisajul nu reprezintă infinitul, ci se deschide către infinit, fie chiar în finitatea existenţei sale limitate, constituindu-se ca prezenţă şi nu ca reprezentare a infinitului în finit. Limitarea peisajului ca spaţiu înseamnă autolimitare a infinitului şi totodată un soi de deschidere a finităţii.

> "We are surrounded with things which we have not made and which have a life and structure different to our own: trees, flowers, grasses, rivers, hills, clouds. For centuries they have inspired us with curiosity and awe. They have been objects of delight. We have recreated them in our imaginations to reflect our moods. And we have come to think of them as contributing to an idea which we have called nature. Landscape marks the stages in our conception of nature. Its rise and development since the middle ages is part of a cycle in which the human spirit attempted once more to create a harmony with its environment" (Kenneth 2007: 85).

BDD-A32079 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:49 UTC)

Peisajul reprezintă o imagine, dar se reprezintă pe sine în acelaşi timp. Este cadrul care cuprinde un tot, dar este şi cadrul în sine. Este produsul imaginației umane, dar este şi mediul real natural. Am putea scrie despre peisaj ca având funcții binare, fiecare cu o reprezentare unică.

> "Landscape is a natural scene mediated by culture. It is both a represented and a presented place, both a signifier and a signified, both a frame and what a frame contains, both a real place and its simulacrum, both a package and the commodity inside the package" (Mitchell 2002: 5).

3. Reprezentarea peisajului rural

Întocmai ca în cazul spațiului / peisajului citadin, peisajul rural este învestit cu încărcătură simbolică. Pentru a putea scoate în evidență acțiunile şi prerogativele ce determină conduita protagoniştilor, scriitorii secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea fixează un context spațial şi peisagistic care să concorde şi să rezoneze cu întregul romanului respectiv. Astfel, peisajul rural este marcat în diferite feluri, scriitorii făcând uz de anumite circumstanțe pentru redarea lui. Marin Preda descrie scena secerişului ca fiind un moment de bucurie deplină, de contopire a omului cu ritmurile naturii. Imaginea / peisajul secerişului redă obiceiuri din viața satului tradițional, constituindu-se într-o reală monografie a datinilor şi ritualurilor din timpuri trecute.

Peisajul este centrat pe imaginea simbolică a salcâmului din ograda lui Ilie Moromete. Arborele nu este doar un obiect simplu al tranzacției dintre proprietar şi Tudor Bălosu: salcâmul implică şi ideea de spațiu cu o aură intimă a sa, cu particularități subiective. Stabilitatea, ritmicitatea naturii rezonează cu stabilitatea ființei umane. Desrădăcinarea din cadrul natural a arborelui sugerează destinul similar al lui Moromete, care va cunoaşte un declin continuu. Peisajul rural capătă şi o notă idilică atunci când se lasă seara şi domneşte o linişte deplină.

În Baltagul, peisajul stare de suflet este impregnat cu existența oierilor care ştiu să-i tălmăcească sensurile. În momentul plecării Vitoriei Lipan şi a fiului ei în căutarea soțului, satul arhaic este surprins în zorii zilei. Avem parcă o natură în stare pură, căci drumurile nu erau bătătorite, însă vremea era prielnică.

> „A doua zi, sâmbătă, plecară la răsăritul soarelui, învăliți în cojoace. Vremea era liniştită şi blândă, dar drumul greu, căci pârtiile nu erau bine rupte. Caii luptau cu mare vrednicie. Gheorghiță lepădă cojocul si trase de

BDD-A32079 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:49 UTC)

> sub fân lopata de lemn. Începând bătalia cu troianul, deodată simți în el putere şi îndârjire şi nu se opri până ce nu-l birui ca pe-o ființă. Privi spre maică-sa; o văzu zâmbind şi înțelese că i-a dat răspunsul pe care nu-l putea găngăvi în ajun: femeile-s mai viclene, cugeta el apucând iar hățurile, ele-s mai iscusite la vorbă, iar barbații-s mai proşti, însă mai tari de virtute" (Sadoveanu 1983: 30).

Descrierea peisajului alpin este prilejuită de călătorie, un itinerar investigatoriu întreprins de Vitoria şi fiul ei, în căutarea trupului celui dispărut. Vitoria este convinsă fiind că aici, în acest cadru natural se va clarifica enigma frământărilor ei.

> „Au mers într-adevăr bine, cu popasuri potrivite. Cum s-au apropiat de țara Dornelor, Vitoria a înălțat nasul şi a simțit în nări ca o mireasmă. Nu era nimic decât un vânt subțire si călduț de la sfințit, care urma să topească domol omăturile. Ea nu simțea nimic dinafară; o mistuia o arşită din lăuntru şi o înabuşea. Avea credință că aici avea să se aleagă o rânduială nouă a vieții ei" (ibidem: 65).

Peisajul rural concură la întregirea tabloului prin care reprezentăm construcția spațiului în romanul românesc modern. Pornind de la ulițe sătești sau drumuri abia umblate de pasul omului, până la câmpul din care țăranul român îşi culege roadele sau imaginea satului scăldată în răsăritul şi apusul soarelui, spațiul rural conservă specificul vieții trăite în afară influențelor modelatoare ale civilizației moderne. Autorii fac uz de imagini vizuale, metafore pentru descrierile literare. Prin lexicul bogat (substantive, înşiruiri de adjective, enumerări, mulțimea verbelor) se redă o imagine vie a peisajului din scrierile literare.

Bibliografie

Assunto, Rosario. 1986. *Peisajul şi estetica*. Vol. I. Trad. de Olga Mărculescu. Bucureşti: Editura Meridiane.

Bachelard, Gaston. 1992. *Poetica spațiului*. Piteşti: Editura 45.

Buzera, Ion. 2009. în *Mozaicul*, serie nouă, anul XII, nr. 5 (127).„*Un mic roman mare – Zilele regelui"* de Florian Filip.

Didi-Haberman, G. 1992. *Ce que nous voyons, ce que nous regarde*. Paris: Ed. Minuit.

Genette, Gerard. 1994. *Introducere în arhitext. Ficțiune şi dicțiune*. Trad. de Ion Pop. Bucureşti: Editura Univers.

Hamon, Philippe. 1997. *Texte et Ideologie*. Paris: PUF

Helbo, André. 1978. *Michel Butor, spre o literatură a semnului*. Dacia: Cluj-Napoca.

BDD-A32079 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:49 UTC)

Laplantine, Francois. 2000. *Descrierea etnografică*. Trad. De Elisabeta Stănciulescu şi Gina Grosu. Iaşi: Editura Polirom.
Mancaş, Mihaela. 2005. *Tablou şi acţiune. Descrierea în proza narativă românească.* Bucureşti: Editura Univers.
Mitchell, W. J. Thomas. 2002. *Landscape and Power*. Chicago: Chicago University Press.
Neț, Mariana. 1989. *O poetică a atmosferei.* Bucureşti: Editura Univers.
Oancea, Ileana. 1989. *Elemente de stilistică aplicată*. Timişoara: Tipografia Universității din Timişoara.

Surse

Preda, Marin. [1955] 2009. *Moromeții*.Vol. I.Bucureşti: Litera Internațional.
Sadoveanu, Mihail. [1930] 1983. *Baltagul.* Bucureşti: Editura: Minerva.

CURRENT PERSPECTIVES IN APPROACHING THE CONCEPT OF LITERARY DESCRIPTION

Abstract

Keywords: *space, 19th century, urban area, rural area*

The paper aims at a theoretical approach of space within the modern Romanian novel. We are to focus on the outstanding features of the concept and reveal its importance and construction. The objects in the Romanian modern and traditional house, the way they are arranged come to be identified with the inhabitants. By means of description, the authors manage to render the way space is constructed. Whether we speak about landscapes from urban / rural areas or about inner moods the authors place their protagonists in, the role of description is highly relevant. The numerous adjectives, the enumeration of verbs, the metaphors, the visual images make it possible for the reader to have a complete picture of the novel frame.

BDD-A32079 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:50:49 UTC)